

ПОНЯТТЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Михнюк С. В., Кубіцький С. О.

ВСТУП

Входження України в європейський та світовий освітній і соціальний простір, стандартизація освітніх процедур та освітніх стандартів у закладах вищої освіти, уніфікація кваліфікаційних вимог до фахівців різних галузей професійної діяльності зумовили трансформаційні зміни в їх професійній підготовці. Підготовка фахівців соціальної сфери підлягає в цьому контексті чи не найбільш потужним реформаційним впливам, – у зв'язку з відносно невеликим періодом існування самої професії «соціальний працівник» в Україні, а також у зв'язку з постійними змінами соціальної сфери та комплексу соціальних проблем, з якими працює названий фахівець. Сучасний соціальний працівник має бути підготовлений працювати в умовах динамічних змін соціального простору, реалізувати інноваційні моделі надання соціальних послуг, реагувати на постійні зміни нормативно-правового поля соціальної роботи, перебувати в постійному комунікативному, психологічному, соціальному контакті із клієнтами. Ефективність взаємодії фахівців соціальної сфери у професійній діяльності залежить від об'єктивних (особливості розвитку соціальної сфери суспільства) та суб'єктивних (рівень професіоналізму соціального працівника, його підготовленість до динамічних змін професійної діяльності) чинників.

1. Тезаурус дослідження проблеми педагогічної взаємодії

За темою нашого дослідження можна виділити кілька провідних категорій і понять, що мають різновагове значення для розкриття предмета дослідницького пошуку і можуть бути подані у вигляді своєрідної ієрархії:

– категорія *взаємодії*, що визначає специфіку діяльнійснї сторони професійної підготовки соціальних працівників;

– поняття *педагогічної взаємодії* – як синтетична похідна від категорії взаємодії;

– поняття *професійної підготовки соціальних працівників* – як процесуальна характеристика досліджуваного явища.

Зважаючи на всезагальний характер категорії *взаємодії*, зауважимо, що в науці та практиці людської діяльності практично немає галузі, де б не існувала й не реалізувалася взаємодія в тій чи іншій формі. У найзагальнішому сенсі *взаємодія* – це спільна дія (і тому взаємодія категоріально взаємопов'язана з дією) кількох суб'єктів чи об'єктів, за якої результат дії одного з них впливає на іншого/інших, змінює їхній стан чи спосіб функціонування¹.

Щодо гуманітарної галузі, до якої належить і соціальна робота, то в цій площині найчастіше йдеться про такі тлумачення взаємодії:

– *взаємодія у філософії* – як найзагальніше визначення взаємодії (взаємодія як універсальна форма руху й розвитку матеріальної системи²);

– *психологічна взаємодія* – як процес психологічного впливу учасників взаємодії один на одного, «що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок»³;

– *соціальна взаємодія* – як форма соціальних зв'язків, що забезпечує обмін та зміни в діяльності, соціальному досвіді, інформації соціального змісту, а також у знаннях, уміннях і навичках людей, що реалізуються в їхньому взаємному впливі⁴;

– *педагогічна взаємодія* – як найбільш близьке до освітнього процесу поняття взаємодії, що визначає вплив його суб'єктів один на одного з метою змін у розвитку особистості дитини, у процесі навчання та виховання особистості⁵.

¹ Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

² Філософський енциклопедический словарь / под ред. С. Губского. Москва : Инфра-М, 1997. 576 с.

³ Психология : словарь / под ред. А. Петровского, М. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.

⁴ Дворецька Г. Соціологія. Київ : КНЕУ, 2001. С. 86.

⁵ Велитченко Л. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. 355 с.

Щодо *психологічної взаємодії* соціального працівника з отримувачем соціальних послуг, то тлумачення її сутності в цій галузі науки залежить передусім від наукової школи, у межах якої таке поняття розглядається. Так, у класичній теорії *біхевіоризму* та не**біхевіоризму** взаємодія розглядається як рух до результату, яким проголошується максимум здобутих винагород і мінімізацію втрат у процесі взаємодії⁶.

Психологічний *когнітивізм* (Х. Махмуд⁷, М. Нестерова⁸ й інші) представляє взаємодію як розвиток пізнавальних структур її учасників; лише в такому разі взаємодія може вважатися ефективною.

Соціальна взаємодія – чи не найбільш широкий з усіх названих вище видів взаємодії, яка може бути притаманна відносинам соціального працівника з отримувачем соціальних послуг. У соціальних науках (В. Андрущенко⁹, Ф. Мітчелл, Я. Шоу, Н. Лант¹⁰ та інші) цей тип взаємодії називають соціальною *інтерацією*, що наближує розуміння сутності соціальної взаємодії до психологічних теорій взаємодії, розглянутих вище. У найзагальнішому вигляді соціальна взаємодія – це форма соціального зв'язку, реалізована в обмінних процесах між її учасниками.

Педагогічна взаємодія найчастіше розглядається науковцями (С. Бричок¹¹, Н. Стельмах¹² та інші) суто в контексті педагогічної діяльності вчителів, викладачів, у контексті взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Педагогічна взаємодія в інших галузях

⁶ Бандура А. Теория социального научения. Санкт-Петербург : Евразия, 2000. 320 с.

⁷ Cognitive networks: towards self-aware networks / Ed. by Mahmoud H. Qusay. Wiley-In-Terscience, 2007. 368 p.

⁸ Нестерова М. Когнитивистика: истоки, вызовы, перспективы : монография. Сумы : Университетская книга, 2015. 334 с.

⁹ Філософський словник соціальних термінів / за ред. В. Андрущенка. Київ : Р.И.Ф., 2005. 672 с.

¹⁰ Mitchell F., Shaw I.F., Lunt N. Practitioner Research in Social Services: a Literature Review. University of York, 2012. 49 p.

¹¹ Бричок С. Сутність і зміст процесу педагогічної взаємодії: особистісно орієнтований вимір. *Педагогічний дискурс*. 2007. № 2. С. 32–35.

¹² Стельмах Н. Психолого-педагогічні умови педагогічної взаємодії. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 375–379.

життєдіяльності фактично не стала об'єктом наукових пошуків у гуманітарній площині.

Досить часто педагогічну систему (систему навчання, виховання, розвитку особистості, соціалізації, комунікацій між суб'єктами освітнього процесу) розглядають як форму взаємодії; тому поняття взаємодії і його зміст аналізуються як притаманні будь-яким педагогічним явищам і процесам. Крім того, уміння взаємодіяти тлумачиться численними науковцями (Т. Мартинюк¹³, С. Хлебик¹⁴ та інші) у контексті професійних компетентностей соціального педагога; коли ж ідеться про професійну компетентність соціального працівника, то вивчається передусім його комунікативна компетентність, що, безперечно, досить близька за змістом до педагогічної взаємодії в цій сфері, однак не тотожна за змістом.

На підставі аналізу наукових джерел можемо констатувати, що взаємодія в діяльності соціального працівника є кількокомпонентним утворенням, оскільки передбачає:

- взаємодію соціального працівника й отримувача соціальних послуг у процесі вирішення його соціальних проблем;
- взаємодію соціального працівника з іншими фахівцями, причетними до вирішення проблеми отримувача соціальних послуг;
- взаємодію соціального працівника з іншими соціальними установами й інституціями, що репрезентують соціальний захист окремих груп населення;
- взаємодію соціальних установ та інституцій одна з одною в контексті залучення соціальних працівників до реалізації своїх професійних функцій.

З наведеного вище переліку, на нашу думку, лише міжособистісна взаємодія соціального працівника з отримувачем

¹³ Мартинюк Т. Особливості взаємодії суб'єктів соціальної політики держави у контексті соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 15–16 листопада 2018 р. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 35–38.

¹⁴ Хлебик С. Науково-теоретичні аспекти формування партнерської взаємодії закладів вищої освіти з установами соціального обслуговування сімей з дітьми у територіальній громаді. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 15–16 листопада 2018 р. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 14–17.

соціальних послуг може вважатися педагогічною за своєю сутністю і змістом, оскільки передбачає накопичення позитивних змін у розвитку й соціалізації особистості останнього.

Взаємодія соціального працівника з іншими суб'єктами його професійної діяльності (отримувачі соціальних послуг) є *соціальною* за своїм професійним вмістом та відповідним дискурсом. Ця взаємодія є *психологічною* за інструментами впливу учасників взаємодії один на одного. Взаємодія соціального працівника з отримувачем соціальних послуг найчастіше є *комунікативною*, оскільки реалізується у процесі комунікації – вербальної, паралінгвістичної. Ця взаємодія може бути окреслена як *педагогічна*, оскільки передбачає взаємовплив суб'єктів взаємодії з метою поліпшення соціальної ситуації отримувача соціальних послуг, його соціалізації, налагодження соціальних зв'язків тощо, тобто розвитку та набуття соціального досвіду особистості. Взаємодія соціального працівника з отримувачем соціальних послуг є різновидом *міжособистісної* взаємодії, що передбачає педагогічний вплив соціального працівника у процесі безпосередньої комунікації з отримувачем соціальних послуг із метою вирішення його соціальних проблем¹⁵.

Поняття взаємодії й педагогічної взаємодії в контексті проблеми нашого дослідження безпосередньо пов'язане з поняттям *«професійна підготовка соціальних працівників»*. Як свідчить аналіз наукових джерел (О. Дубасенюк, Т. Семенюк, О. Антонова¹⁶, Б. Тевлін¹⁷ та інші), поняття професійної підготовки фахівців є досить добре вивченим, особливо якщо йдеться про професійну підготовку майбутніх педагогічних працівників. Рідше в науковій літературі обґрунтовується підготовка фахівців для інших галузей практичної професійної діяльності.

¹⁵ Михнюк С. Взаємодія як базовий вид професійної діяльності соціального працівника: аналіз поняття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2020. № 75. С. 136–141. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.75.29>.

¹⁶ Дубасенюк О., Семенюк Т., Антонова О. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. 193 с.

¹⁷ Тевлін Б. Професійна підготовка вчителів. Харків : Видав. група «Основа», 2006. 192 с.

Щодо професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, то це поняття стало аналізуватися як теоретичний конструкт порівняно недавно – із часу існування самої професії соціального працівника в Україні.

У науковій літературі виділяються публікації А. Капської¹⁸, І. Савельчук¹⁹, Г. Скачкової²⁰ та інших. Зауважимо, що вчені зосереджують свою увагу на змісті, формах, проблемах, перспективах професійної підготовки соціальних працівників у навчальних закладах різного рівня, натомість саме поняття «професійна підготовка» залишається переважно поза їхньою увагою. Тому звернемося до поняття «професійна підготовка» з метою його екстраполяції на спеціальність «Соціальна робота».

Поняття професійної підготовки тлумачиться закордонними науковцями М. Спек та С. Кнайп як цілеспрямований процес навчання майбутніх фахівців та дорослих, які вже працюють, професійних знань, умінь і навичок із метою успішного виконання ними окресленої сукупності видів робіт²¹. Н. Ничкало окреслює професійну підготовку як процес, орієнтований на особистісний розвиток і творчу самореалізацію майбутнього фахівця²².

Загальний огляд наукових джерел дає можливість відзначити таке:

– професійна підготовка – це процес (динамічний, нелінійний, поступальний);

¹⁸ Капська А. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія «Педагогічні науки»*. 2010. № 15. С. 12–16.

¹⁹ Савельчук І. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. № 1 (83). С. 120–125.

²⁰ Скачкова Г. Особливості сучасної професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Георгія Сікорського»*. Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2016. № 3 (48). С. 128–133.

²¹ Speck M., Knipe C. Why can't we get it right? Designing high-quality professional development for standards-based schools. Thousand Oaks : Corwin Press, 2005. 184 p.

²² Ничкало Н. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. № 1. С. 9–22.

– професійна підготовка співвідноситься в науковій літературі з поняттями «процес», «розвиток», «кваліфікація», «компетентність», «соціалізація», «знання, вміння, навички», «особистість» тощо;

– це поняття концентрує в собі кваліфікаційні, особистісні, соціальні, компетентнісні аспекти.

Виходячи з таких основних положень, сформулюємо визначення поняття «*професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери*» як цілісного, динамічного процесу набуття майбутніми фахівцями соціальної сфери комплексу професійних знань, умінь і навичок, а також особистісних рис, необхідних для компетентного виконання професійних обов'язків та професійного саморозвитку в галузі соціального захисту (опіка, забезпечення, допомоги) населення.

2. Сутність та зміст готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії

У сукупності знань, умінь і навичок, особистісних характеристик майбутнього фахівця соціальної сфери формується його готовність до педагогічної взаємодії як одного з важливих складників професійної готовності до здійснення всіх видів діяльності у своїй професії. Готовність до професійної діяльності, як свідчить проаналізована нами наукова література (Л. Потапкіна²³, Л. Прудка²⁴ й інші), об'єднує у своєму трактуванні особистісно-мотиваційне ствердження майбутнього фахівця, здатність виконувати професійні обов'язки, самоосвічуватися, уміння долати перешкоди у професійному зростанні, досягати успіху тощо. Наголос у більшості наукових праць зроблено на тому, що готовність до професійної діяльності – це складне динамічне особистісне новоутворення, що відображає активний стан

²³ Потапкіна Л. Готовність до професійної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. № 1 (19). С. 198–207.

²⁴ Прудка Л. Обґрунтування формування інтегративної готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 24 с.

особистості майбутнього фахівця, що розвивається під впливом сформованого комплексу професійних знань, умінь і навичок²⁵.

Найсуттєвішим сегментом проаналізованих нами наукових джерел є ті, що відображають проблему формування готовності до діяльності майбутніх педагогів: так, Т. Пащенко досліджує готовність педагогічних працівників до стандартизації підготовки молодших спеціалістів²⁶; Ю. Вербиненко приділив увагу загальним основам структури готовності до педагогічної діяльності²⁷; Г. Ржевський – психологічній готовності магістрів до педагогічної діяльності²⁸ тощо.

У процесі аналізу змісту наукових праць, присвячених проблемі формування готовності до професійної діяльності, ми виділили кілька груп науковців за *критерієм співвіднесення цього поняття з іншими* – «процес і результат», «сукупність/система», «особистісне новоутворення», «психічний стан особистості».

Отже, у зазначених групах було виділено такі роботи вітчизняних та закордонних науковців: окреслення поняття готовності до професійної діяльності як сукупності/системи професійних знань, умінь, навичок, впливів і особистісних якостей подано в наукових працях Л. Григоренко²⁹, В. Моцик³⁰ та інших; обґрунтування поняття готовності до професійної діяльності як складного динамічного особистісного новоутворення викладено в

²⁵ Потапкіна Л. Готовність до професійної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. № 1 (19). С. 198–207.

²⁶ Пащенко Т. Готовність педагогічних працівників до стандартизації підготовки молодших спеціалістів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету*. 2018. № 2 (2). С. 10–16.

²⁷ Вербиненко Ю. Професійна готовність до педагогічної діяльності. URL: <https://bit.ly/3ghpTKV> (дата звернення: 16.04.2021).

²⁸ Ржевський Г. Психологічна готовність магістрів до педагогічної діяльності. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Серія «Актуальні проблеми психології»*. 2012. № 4. С. 73–86.

²⁹ Григоренко Л. Самостійна робота як фактор підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 22–24.

³⁰ Моцик Р. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів використовувати персональний комп'ютер як засіб навчальної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 24 с.

наукових дослідженнях О. Баглай³¹, Т. Пашенко³², Н. Романюк, О. Сорочинської³³ та інших; тлумачення поняття готовності до професійної діяльності як своєрідного психічного стану особистості викладено в публікаціях Т. Кобилянської³⁴ та інших.

Після завершення аналізу змісту наукових публікацій ми дійшли висновку, що найчастіше поняття готовності визначається через поняття «особистісне новоутворення», рідше – як своєрідний психічний стан особистості, як процес і результат підготовки, як сукупність/система професійних знань, умінь, навичок, впливів та особистісних якостей.

У науковій літературі активно досліджуються питання рівнів сформованості готовності та її структури. Так, В. Сластьонін³⁵ визначив чотири рівні готовності майбутніх фахівців до діяльності: інтуїтивний, репродуктивний, творчо-репродуктивний, творчий; А. Понукалін (1995 р.)³⁶ – три рівні (фізіологічний, психологічний та суб'єктивний).

У категоріально-понятійному відношенні поняття готовності часто співвідносять із поняттями «кваліфікація», «компетенція», «компетентність», «підготовленість», оскільки:

- усі ці поняття представляють сукупність професійних знань, умінь і навичок;

- у кожному із цих понять відображено певний комплекс особистісних якостей майбутнього фахівця;

- кожне з названих понять відображає процес професійного розвитку в його динаміці, системності, складних нелінійних зв'язках між компонентами тощо.

³¹ Баглай О. Формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 320 с.

³² Пашенко Т. Готовність педагогічних працівників до стандартизації підготовки молодших спеціалістів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету*. 2018. № 2 (2). С. 10–16.

³³ Романюк Н., Сорочинська О. Структура готовності майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи. URL: <https://bit.ly/32wJePz> (дата звернення: 16.04.2021).

³⁴ Кобилянська Т. Характеристика готовності до професійної діяльності як педагогічної категорії. *Молодь і ринок*. 2018. № 11 (166). С. 165–172.

³⁵ Сластенин В., Подымова Л. Педагогика: инновационная деятельность. Москва : Магистр, 1991. С. 22–25.

³⁶ Понукалин А. Экопсихология труда : монография. Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1995. 239 с.

Водночас поняття готовності має свою специфіку щодо наведених суміжних понять: готовність – це *своєрідна межова характеристика* професійної кваліфікації, компетентності; після проходження цієї межі випускник закладу вищої освіти може систематично нарощувати свої професійні компетенції, поглиблювати свою кваліфікацію, однак необхідність постановки питання про готовність виникне знову в тому разі, коли з'явиться нове завдання, нова вершина для професійних досягнень. Представлений висновок став основою для аналізу поняття готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії й обґрунтування її структури.

Як і щодо самого поняття готовності до професійної діяльності, так і стосовно структури цього феномену в науковців існують різні позиції, зумовлені галуззю їхніх наукових пошуків, досвідом практичної підготовки фахівців у системі вищої освіти, завданнями дослідницького процесу тощо. Так, М. Томчук³⁷ розглядає мотиваційну, когнітивну, операційно-процесуальну й емоційно-вольову складові частини; Ю. Вербиненко³⁸ – змістово-операційний, мотиваційно-цільовий, оцінний, ціннісно-орієнтаційний, комунікативно-інформаційний, креативний компоненти; Г. Ржевський³⁹ – мотиваційний, когнітивний, операційний компоненти; І. Заблоцька⁴⁰ – мотиваційний, змістовий, операційний, комунікативний.

В. Семиченко⁴¹, яка поділяє мотиви залежно від виду діяльності людини, пропонує класифікувати їх на професійні, пізнавальні,

³⁷ Томчук М. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності до діяльності. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 41–46.

³⁸ Вербиненко Ю. Професійна готовність до педагогічної діяльності. URL: <https://bit.ly/3ghpTKV> (дата звернення: 16.04.2021).

³⁹ Ржевський Г. Психологічна готовність магістрів до педагогічної діяльності. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Серія «Актуальні проблеми психології»*. 2012. № 4. С. 73–86.

⁴⁰ Заблоцька І. Готовність до професійної діяльності майбутніх фахівців сфери послуг як педагогічна проблема. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. № 135. С. 90–97.

⁴¹ Семиченко В. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека : модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). Киев : Миллениум, 2004. 521 с.

широко- і вузькосоціальні, процесуально-змістовні, матеріальні й утилітарні.

Н. Іванова⁴² визначила основні чинники, що впливають на розвиток мотивації фахівця, як-от: професійна компетентність, особливості психіки, умови діяльності, професійні вимоги. Інтерпретуючи думку дослідниці, ми представили ці чинники на рис. 1.

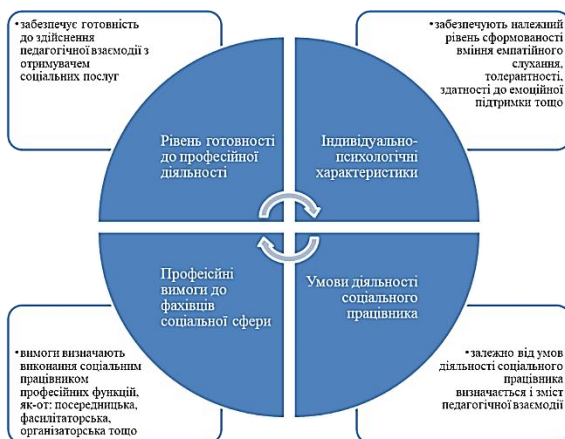

Рис. 1. Основні вимоги, що визначають професійну мотивацію майбутніх соціальних працівників, у контексті їхньої здатності до педагогічної взаємодії

О. Вовк наголошує, що «центральною актом когнітивного / пізнавального процесу (переробки інформації та психічної регуляції) є ухвалення рішення, вирішення оригінальних завдань»⁴³. Такі рішення стосуються вирішення конкретних соціальних проблем отримувача соціальних послуг, а інструментом і провідним чинником, що спонукає до їх вирішення, виступає педагогічна взаємодія.

Професійні знання майбутнього соціального працівника, що стосуються педагогічної взаємодії, мають включати:

⁴² Іванова Н. Мотивація фахівця до професійної діяльності: поняття, зміст та функції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Військово-спеціальні науки»*. 2016. № 1. С. 21–24.

⁴³ Вовк О. Основні характеристики когнітивного компонента готовності студентів до гуманістичного вирішення ситуацій морального вибору. *Молодий вчений*. 2015. № 10 (25). С. 130–133.

- знання про категорію взаємодії в широкому та вузькопрофесійному значенні;
- знання про види і типи взаємодії в живій природі та соціальній сфері;
- знання про поняття педагогічної взаємодії;
- обізнаність із теоретичними засадами педагогічної взаємодії – її метою, завданнями, принципами здійснення;
- обізнаність з основними видами педагогічної взаємодії, суб'єктами цієї взаємодії в соціальній сфері;
- знання про вимоги до міжособистісної взаємодії та її зв'язок із педагогічною взаємодією;
- знання про особливості здійснення педагогічної взаємодії у процесі соціального консультування, посередництва, медіації тощо;
- знання про методики і техніки педагогічної взаємодії в діяльності соціального працівника;
- знання про основні проблеми і ризики впровадження педагогічної взаємодії у професійній діяльності соціального працівника⁴⁴.

У процесі формування готовності до педагогічної взаємодії майбутній соціальний працівник повинен *уміти*:

- формулювати мету, завдання педагогічної взаємодії;
- визначати специфіку педагогічної взаємодії залежно від конкретної соціальної ситуації отримувача соціальних послуг, його віку та соціального стану;
- використовувати набуті знання про педагогічну взаємодію у практиці квазіпрофесійної та професійної діяльності;
- встановлювати ефективні комунікативні відносини з отримувачем соціальних послуг;
- здійснювати педагогічну взаємодію у процесі квазіпрофесійної та професійної діяльності під час виробничих практик;
- здійснювати аналіз, узагальнення результатів педагогічної взаємодії;

⁴⁴ Михнюк С. Структура готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. № 14 (43). С. 85–105. DOI: 10.32405/2218-7650-2020-14(43)-85-105.

– дотримуватися етичних норм та принципів у педагогічній взаємодії з отримувачем соціальних послуг⁴⁵.

Ефективним механізмом розвитку оцінно-рефлексивного компонента готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії є створення в освітньому просторі ЗВО рефлексивного середовища з відповідними механізмами, що уможливають адекватну оцінку студентами і себе, і своєї діяльності з формування готовності до взаємодії. О. Бескровний, С. Тернов та В. Фортуна⁴⁶ пропонують кілька *механізмів створення такого середовища*, які відповідно до проблеми нашого дослідження можуть бути викладені в такій інтерпретації:

– створення професійних ситуацій педагогічної взаємодії в навчальному процесі, під час вивчення фахових дисциплін;

– розвиток командної роботи студентів, формування вмінь і навичок колективної діяльності;

– розвиток діалогічних, тренінгових, дискусійних, ігрових форм навчальної діяльності студентів під час вивчення фахових дисциплін;

– можливість ефективного обміну досвідом здійснення педагогічної взаємодії у квазіпрофесійній та професійній діяльності.

Наукові дослідження (О. Безкровний, С. Тернов, В. Фортуна⁴⁷, К. Розум⁴⁸, О. Шумський⁴⁹ та інші) свідчать, що зазвичай рівень рефлексії студентів є досить низьким, що підтверджується нездатністю значної частини майбутніх фахівців висловлюватися стосовно рівня своїх знань, умінь і навичок, оцінювати свій рівень готовності здійснювати той чи інший вид діяльності. На нашу

⁴⁵ Михнюк С. Структура готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. № 14 (43). С. 85–105. DOI: 10.32405/2218-7650-2020-14(43)-85-105.

⁴⁶ Бескровний О., Тернов С., Фортуна В. Рефлексивно-оцінний компонент готовності студентів до науково-дослідницької діяльності. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. № 17. С. 24–28.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Розум К. Компонентна структура готовності майбутніх учителів гуманітарного профілю до запобігання й розв'язання конфліктів у навчально-виховній роботі з учнями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 7 (33). С. 163–170.

⁴⁹ Шумський О. Рефлексивний компонент готовності майбутніх учителів іноземних мов до лінгвосамоосвіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2018. № 2. С. 282–290.

думку, саме в розвитку рефлексивно-оцінного компонента велике значення мають неформальні методи і форми навчання студентів – як допоміжні до вивчення фахових дисциплін. Таке місце неформальної освіти ми вбачаємо в тому, що вона оптимізує різноманітні самопроцеси майбутніх фахівців, адже рішення про участь у тренінгах, курсах, додаткових заняттях, гуртках студенти мають ухвалити самі – отже, це вияв їхнього прагнення до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення.

ВИСНОВКИ

Отже, нами обґрунтовано провідні поняття («взаємодія», «педагогічна взаємодія», «професійна підготовка соціальних працівників») проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі професійної підготовки.

Встановлено ієрархію базових понять дослідження. Взаємодію, як базове поняття дослідження, окреслено як спільну дію кількох суб'єктів чи об'єктів, за якої результат дії одного з них впливає на іншого/інших, змінює їхній стан чи спосіб функціонування. З'ясовано специфіку визначення взаємодії у філософії, психології, соціології, педагогіці.

Сформульовано висновок, що педагогічна взаємодія має характерні ознаки психологічної та комунікативної взаємодії, оскільки відбувається найчастіше у процесі комунікації соціального працівника з отримувачем соціальних послуг; водночас велике значення має наявність/відсутність в обох суб'єктів взаємодії певних психологічних рис та настанов для ефективної взаємодії; за своїм змістом означена взаємодія є соціальною, оскільки стосується переважно соціальних проблем отримувача соціальних послуг; урешті-решт, поєднання всіх істотних характеристик кожного типу взаємодії гарантує успішну педагогічну взаємодію соціального працівника з отримувачем соціальних послуг.

З'ясовано сутність поняття взаємодії, виходячи з базових психологічних теорій, а саме біхевіоризму, символічного інтеракціонізму, теорії соціального зв'язку, теорії управління враженнями, експериментальної теорії взаємодії. Сформульовано висновок, що взаємодія соціального працівника з іншими суб'єктами його професійної діяльності (передусім з отримувачами соціальних послуг) є соціальною за своїм професійним вмістом та відповідним дискурсом; психологічною за інструментами впливу

учасників взаємодії один на одного; взаємодія соціального працівника з отримувачем соціальних послуг найчастіше є *комунікативною*, оскільки реалізується у процесі комунікації – вербальної, паралінгвістичної; ця взаємодія може бути окреслена як *педагогічна*, оскільки передбачає взаємовплив суб'єктів взаємодії з метою поліпшення соціальної ситуації отримувача соціальних послуг, його соціалізації, налагодження соціальних зв'язків тощо, тобто розвитку та набуття соціального досвіду особистості; взаємодія соціального працівника з отримувачем соціальних послуг є різновидом *міжособистісної* взаємодії, що передбачає педагогічний вплив соціального працівника у процесі безпосередньої комунікації з отримувачем соціальних послуг із метою вирішення його соціальних проблем.

Обґрунтовано сутність та зміст, структуру готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. Відзначено неналежну дослідженість проблеми структурування готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в різноманітних напрямках; виділено основні групи науковців, що досліджують проблеми формування готовності до професійної діяльності загалом – як процесу і результату підготовки; як сукупності знань, умінь, навичок, впливів та особистісних якостей; як складного динамічного особистісного новоутворення; як своєрідного психічного стану особистості. Встановлено, що в категоріально-понятійному відношенні поняття готовності часто співвідносять із поняттями «кваліфікація», «компетенція», «компетентність», «підготовленість», що впливає і на структурування цього феномену. Сформульовано висновок, що готовність – це *своєрідна межова характеристика* професійної кваліфікації, компетентності; після проходження цієї межі випускник ЗВО може систематично нарощувати свої професійні компетенції, поглиблювати свою кваліфікацію, однак необхідність постановки питання про готовність виникне знову в тому разі, коли з'явиться нове завдання, нова вершина для професійних досягнень.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні розглянуто теоретичні засади підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. Із цією метою вивчено й обґрунтовано провідні поняття теми дослідження, здійснено характеристику провідних наукових підходів до її дослідження. Побудовано ієрархію провідних категорій і понять

дослідження проблеми педагогічної взаємодії. Так, до цієї своєрідної ієрархії віднесено поняття «взаємодія», «педагогічна взаємодія», «професійна підготовка майбутніх працівників». Здійснено характеристику змісту професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії; обґрунтовано зміст та структуру готовності названих фахівців до педагогічної взаємодії. З'ясовано, що найчастіше поняття готовності визначається через поняття «особистісне новоутворення», рідше – як своєрідний психічний стан особистості, як процес і результат підготовки, як сукупність/система професійних знань, умінь, навичок, впливів та особистісних якостей. Поняття готовності має свою специфіку щодо наведених суміжних понять: готовність – це своєрідна межова характеристика професійної кваліфікації, компетентності; після проходження цієї межі випускник закладу вищої освіти може систематично нарощувати свої професійні компетенції, поглиблювати свою кваліфікацію, однак необхідність постановки питання про готовність виникне знову в тому разі, коли з'явиться нове завдання, нова вершина для професійних досягнень. Виокремлено основні вимоги, що визначають професійну мотивацію майбутніх соціальних працівників, у контексті їхньої здатності до педагогічної взаємодії. До таких вимог віднесено рівень готовності до професійної діяльності, індивідуально-психологічні характеристики, умови діяльності соціального працівника, професійні вимоги до фахівців соціальної сфери.

Література

1. Cognitive networks: towards self-aware networks / Ed. by Mahmoud H. Qusay. Wiley-In-Terscience, 2007. 368 p.
2. Mitchell F., Shaw I.F., Lunt N. Practitioner Research in Social Services : a Literature Review. University of York, 2012. 49 p.
3. Speck M., Knipe C. Why can't we get it right? Designing high-quality professional development for standards-based schools. Thousand Oaks : Corwin Press. 2005. 184 p.
4. Баглай О. Формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 320 с.
5. Бандура А. Теория социального научения. Санкт-Петербург : Евразия, 2000. 320 с.

6. Бескровний О., Тернов С., Фортуна В. Рефлексивно-оцінний компонент готовності студентів до науково-дослідницької діяльності. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. № 17. С. 24–28.

7. Бричок С. Сутність і зміст процесу педагогічної взаємодії: особистісно орієнтований вимір. *Педагогічний дискурс*. 2007. № 2. С. 32–35.

8. Велитченко Л. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. 355 с.

9. Вербиненко Ю. Професійна готовність до педагогічної діяльності. URL: <https://bit.ly/3mV6116> (дата звернення: 16.04.2021).

10. Вовк О. Основні характеристики когнітивного компонента готовності студентів до гуманістичного вирішення ситуацій морального вибору. *Молодий вчений*. 2015. № 10 (25). С. 130–133.

11. Григоренко Л. Самостійна робота як фактор підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 22–24.

12. Дворецька Г. Соціологія. Київ : КНЕУ, 2001. С. 86.

13. Дубасенюк О., Семенюк Т., Антонова О. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. 193 с.

14. Заблоцька І. Готовність до професійної діяльності майбутніх фахівців сфери послуг як педагогічна проблема. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. № 135. С. 90–97.

15. Іванова Н. Мотивація фахівця до професійної діяльності: поняття, зміст та функції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Військовоспеціальні науки»*. 2016. № 1. С. 21–24.

16. Капська А. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Серія «Педагогічні науки»*. 2010. № 15. С. 12–16.

17. Кобилянська Т. Характеристика готовності до професійної діяльності як педагогічної категорії. *Молодь і ринок*. 2018. № 11 (166). С. 165–172.

18. Мартинюк Т. Особливості взаємодії суб'єктів соціальної політики держави у контексті соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. *Партнерська взаємодія в системі інститутів соціальної сфери* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-

практичної конференції, 15–16 листопада 2018 р. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 35–38.

19. Михнюк С. Структура готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. № 14 (43). С. 85–105. DOI: 10.32405/2218-7650-2020-14(43)-85-105.

20. Михнюк С. Взаємодія як базовий вид професійної діяльності соціального працівника: аналіз поняття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2020. № 75. С. 136–141. DOI: 10.31392/NPU-nc.series5.2020.75.29.

21. Моцик Р. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів використовувати персональний комп'ютер як засіб навчальної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 24 с.

22. Нестерова М. Когнитивістика: истоки, вызовы, перспективы : монография. Сумы : Университетская книга, 2015. 334 с.

23. Ничкало Н. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. № 1. С. 9–22.

24. Пащенко Т. Готовність педагогічних працівників до стандартизації підготовки молодших спеціалістів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету*. 2018. № 2 (2). С. 10–16.

25. Понукалин А. Экопсихология труда : монография. Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1995. 239 с.

26. Потапкіна Л. Готовність до професійної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. № 1 (19). С. 198–207.

27. Прудка Л. Обґрунтування формування інтегративної готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 24 с.

28. Психология: словарь / под ред. А. Петровского, М. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.

29. Ржевський Г. Психологічна готовність магістрів до педагогічної діяльності. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Серія «Актуальні проблеми психології»*. 2012. № 4. С. 73–86.

30. Розум К. Компонентна структура готовності майбутніх учителів гуманітарного профілю до запобігання й розв'язання конфліктів у навчально-виховній роботі з учнями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 7 (33). С. 163–170.

31. Романюк Н., Сорочинська О. Структура готовності майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи. URL: <https://bit.ly/32wJePz> (дата звернення: 16.04.2021).

32. Савельчук І. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. № 1 (83). С. 120–125.

33. Семиченко В. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека : модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). Киев : Миллениум, 2004. 521 с.

34. Скачкова Г. Особливості сучасної професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2016. № 3 (48). С. 128–133.

35. Сластенин В., Подымова Л. Педагогика: инновационная деятельность. Москва : Магистр, 1991. С. 22–25.

36. Стельмах Н. Психолого-педагогічні умови педагогічної взаємодії. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 375–379.

37. Тевлін Б. Професійна підготовка вчителів. Харків : Видав. група «Основа», 2006. 192 с.

38. Томчук М. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності до діяльності. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 41–46.

39. Философский энциклопедический словарь / под ред. С. Губского. Москва : Инфра-М, 1997. 576 с.

40. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

41. Філософський словник соціальних термінів / за ред. В. Андрущенко. Київ : Р.И.Ф., 2005. 672 с.

42. Хлебик С. Р. Науково-теоретичні аспекти формування партнерської взаємодії закладів вищої освіти з установами соціального обслуговування сімей з дітьми у територіальній

громаді. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 15–16 листопада 2018 р. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 14–17.

43. Шумський О. Рефлексивний компонент готовності майбутніх учителів іноземних мов до лінгвосамоосвіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2018. № 2. С. 282–290.

Information about the authors:

Mykhniuk S. V.,

Postgraduate Student at the Department of Management
and Educational Technology

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroiv Oborony str., Kyiv, 03041, Ukraine

Kubitskiy S. O.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Management and Educational Technology

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroiv Oborony str., Kyiv, 03041, Ukraine